

УДК 81'255:001(045)

Анжеліка КАЛІНІЧЕНКО,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету
(Вінниця, Україна) kalinichenko07@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО ТЕКСТУ ТА АВТОРСЬКА МОДЕЛЬ ЙОГО ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

У статті зауважується, що специфіка науково-технічного тексту полягає у точності суджень та авторитетності висновків і постулатів, а також у прагненні автора (адресанта) переконати реципієнта у несхибності власної позиції, виокремлено формальні характеристики науково-технічного тексту. Схарактеризовано особливості, завдання та етапи перекладу науково-технічного тексту: знання загальної логіки викладення матеріалу оригінального тексту; висока теоретична підготовка, знання суті проблеми; правильне розуміння та відтворення змісту оригіналу (добір точних еквівалентів термінів та загальноживаних слів).

Ключові слова: двомовність, науковий текст, види перекладу, науково-технічне перекладання, текстова модифікація.

Anzhelika KALINICHENKO,
Doctor of Philosophy (in Pedagogical Sciences),
Associate Professor at the Department of Foreign Philology and Translation
Vinnytsia Institute of Trade and Economics
of Kyiv National University of Trade and Economics
(Vinnytsia, Ukraine) kalinichenko07@ukr.net

PECULIARITIES OF SCIENTIFIC TEXT AND AUTHOR MODELS OF ITS INTERPRETATION

The article deals with the main approaches to the understanding of the scientific text as a result of the thinking and speech activity of the author and interpreter, which is manifested through verbalized and background knowledge. It is noted that the specifics of the scientific and technical text are based on the accuracy of the judgments and authority of the conclusions and the postulates, as well as the aspiration of the author (addressee) to persuade the recipient of the stability of his own position. The article outlines the formal characteristics of the scientific and technical text: structural completeness and concreteness; formal conciseness and laconicalness, with which the grammatical structure of the written speech is connected; individual style of the author; strict compliance with the norms of the literary language; method of presentation (description, narration, discretion); the degree of completeness of presentation (compressibility, reduction, completeness, deployment); the level of generalization, depending on the nature of the recipient (highly specialized, wide-ranging, general-science, popular science, etc.) The peculiarities, tasks and stages of the translation of the scientific and technical text are characterized: knowledge of the general logic of original text presentation; high theoretical training, knowledge of the essence of the problem; correct understanding and reproduction of the original content (selection of exact equivalents of terms and commonly used words). The main stylistic and linguistic features of scientific texts are emphasized on, in particular: high frequency of use of terms, abstractly generalized presentation, logical, unambiguous and conciseness in the transmission of information, nominative character of the scientific language, frequent use of passive structures. The article gives the differentiation of translations: informative translation (general acquaintance with the content of the text in a foreign language); accurate translation (detailed acquaintance with the content); the most accurate (legally certified translation for official documents and laws); literal; adequate; abstract; annotative

Key words: bilingualism, scientific text, types of translation, scientific and technical translation, textual modification.

Постановка проблеми. Текст як об'єкт дослідження привертає увагу фахівців різних галузей знань, що зосереджує увагу на функціонально-комунікативних якостях мовлення, засоби вираження якого створюють текстовий простір. Текст як результат мисленнєво-мовленнєвої діяльності автора і матеріал мовленнєво-мисленнєвої діяльності інтерпретатора виявляється особливим чином представленим знанням: вербалізоване

знання і фонове знання. У тексті матеріальне утворення, що складається з елементів членороздільної мови, несе в собі щось нематеріальне – зміст (знання, події). Крім того, знання не завжди реалізується цілком вербальними засобами. Автор зазвичай вербалізує «різницю», отриману в результаті «віднімання» із задуму імовірних знань інтерпретатора. Інтерпретатор, відповідно, «сумує» цю різницю з власними знаннями. Оскільки відправник

і одержувач повідомлення володіють певним об'ємом спільних знань (фонових), повідомлення завжди виявляється формально фрагментарним, але фактично повним (Причепа, 2009: 209).

Мета статті – з'ясувати особливості наукового та науково-технічного перекладу як реалізації авторської моделі інтерпретації тексту.

Аналіз досліджень. До основоположників зарубіжної теорії перекладу належать Дж. Драйден, Т. Севорі, П. Ньюмарк, Е. Карі, Ж. Мунен, А. Нойберт, О. Каде, Ю. Найда, в українській лінгвістичній традиції – О. Фінкель, М. Зеров, В. Державин, Ю. Жлуктенко, Р. Зорівчак, В. Карбан, І. Корунець, М. Новікова, М. Рильський, О. Чередниченко та інші. Історію перекладу було досліджено В. Копаневим, І. Корунцем, В. Коптіловим, В. Радчуком, І. Алексєєвою, В. Подмінюгіним, О. Кальніченком, Т. Шмігером та іншими. До сучасних зарубіжних теоретиків перекладу належать К. Райс, М. Снелл-Горнбі, Ш. Симон, Л. Флотов, Д. Радо, М. Хеллідей, Дж. Кетфорд, К. Хьюїтт та інші. Проблеми комп'ютерного перекладу досліджені такими авторами, як Дж. Хатчинс та С. Леман-Вілзиг (Бевз, 2010).

Проблемі перекладу присвятили свої дисертаційні дослідження такі науковці, як: Н. Бевз (Переклад як культурний феномен: герменевтико-комунікативний аспект, 2010), Н. Денисенко (Відтворення емпізи в англо-українських художніх перекладах, 2011), Л. Калужська (Особливості відтворення аксіологем українського політичного дискурсу англійською мовою, 2011), І. Лобачова (Лінгвостилістичні особливості українських перекладів Біблії у ХХ ст., 2011), К. Макеєв (Жанрові особливості українського перекладу німецьких фармацевтичних текстів, 2010), Н. Руденко (Екологічна лексика як об'єкт перекладу (на матеріалі словникової статті, анотації, звіту, а також публіцистичної статті на екологічну тематику), 2011), А. Сітко (Відтворення комунікативної семантики англійських інтерогативних конструкцій у перекладі, 2011), Г. Соловей (Політична лексика як об'єкт перекладу (на матеріалі текстів політичних заяв, звернень, промов, статей та анекдотів), 2011), К. Французова (Корпоративний лексикон як об'єкт перекладу (на матеріалі корпоративних бізнес-тренінгів, слоганів і презентацій), 2011) та інші.

У сучасній українській лінгвістичній науці тема перекладу висвітлена також у працях таких науковців, як А. Бірюков (Оцінка якості машинного перекладу, 2008), В. Демецька (Теорія адаптації в перекладі, 2008), Г. Єнчева (Лінгвокогнітивне моделювання процесу перекладу

авіаційних термінів (на матеріалі англо-українських версій нормативно-технічної документації ІСАО), 2011), А. Калініченко (Науковий текст як об'єкт перекладу, 2017), О. Кондратьєва (Когезія та когерентність у перекладі наукової прози (на матеріалі наукових статей та монографій), 2011), Ю. Крилова-Грек (Психолінгвістичні особливості перекладу семантичних одиниць іншомовних текстів, 2007), М. Лісна (Українська перекладна лексикографія: проблема безеквівалентності (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.), 2011), Є. Мовчун (Особливості перекладу українською мовою німецького комерційного Інтернет-дискурсу, 2010), К. Недбайло (Транспозиції частин мови в перекладі з англійської мови на українську (на матеріалі художніх текстів), 2009), Н. Федотова (Суб'єктні трансформації в англо-українському перекладі, 2008), С. Фокін (Трансформація граматичної категорії стану при перекладі (на матеріалі іспанської та української мов), 2004), О. Шаблій (Міжмовна термінологічна омонімія як проблема термінографії перекладу (на матеріалі німецької та української юридичних терміносистем), 2002), І. Янушевич (Філософсько-методологічні передумови перекладознавства, 2007) та інші (Калініченко, 2018).

Виклад основного матеріалу. Науково-технічні тексти належать до царини наукової комунікації, учасники якої виконують когнітивні функції та орієнтуються на послідовне, динамічне нагромадження і відтворення інформації. Засобом реалізації цих функцій та одиницею наукової комунікації слугує одиничний акт повідомлення, яким і можна вважати науково-технічний текст. Специфіка науково-технічного тексту полягає у точності суджень та авторитетності висновків і постулатів, а також у прагненні автора (адресанта) переконати реципієнта у несхибності власної позиції. Звідси випливають і формальні характеристики науково-технічного тексту: це, насамперед, структурна повнота й конкретність; формальна стислість і лаконічність, з якими пов'язана граматична структура письмового мовлення; індивідуальний стиль автора; чітке дотримання норм літературної мови тощо (Гургула, Мельник, 2017: 313). Г. Матвеева специфічними рисами наукових текстів вважає: спосіб викладу – опис, розповідь, розсуд; ступінь повноти викладу – стислість, скороченість, повнота, розгорнутість; рівень узагальнення залежно від характеру адресата – вузькоспеціальні, широкоспеціальні, загальнонаукові, науково-популярні тощо (Кияк, 2006: 65).

Проблематика співвідношення універсальної смислової основи мовних значень зі специфічними

особливостями плану змісту в різних мовах бере початок в ідеях В. Гумбольдта і О. Потєбні і набула розвитку у роботах як вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів. Відмінність між власне мовним і розумовим змістом розглядалась (з використанням різної термінології) у роботах І. Бодуена де Куртене, О. Шахматова. У своїх дослідженнях значну увагу цій проблемі приділяли такі лінгвісти, як Г. Гійом та Е. Кошмідер. Варіативність плану висловлення в типових референтних ситуаціях різноструктурних мов зробила необхідним розгляд цієї проблеми в межах аналізу стандартних референтних ситуацій. Відповідно до концепції добування і вивчення смислових інваріантів, запропонованої О. Бондарком, взаємодія значення і смислу висловлювання забезпечує наявність у його значенні двох складників: смислової основи та інтерпретаційного компонента. Смислова основа – це розумовий зміст в абстрагуванні від мовної форми, а інтерпретаційний компонент – це мовна форма в абстрагуванні від смислового змісту. Інтерпретаційний компонент ідіоетнічний (Мальцева, 2002: 6).

Мета будь-якого перекладу – ознайомити читача або слухача, який не володіє мовою оригіналу, з певним текстом або усним висловлюванням, відтвореним цією мовою. Перекладання – це процес, під час якого текст або усне висловлювання, що виражені однією мовою (мовою оригіналу), відтворюються іншою (мовою перекладу). Переклад – це результат цього процесу, тобто новий текст або усне висловлювання, відтворені мовою перекладу. Процес перекладання охоплює такі етапи: 1) зорове чи слухове сприймання інформації чужою мовою, усвідомлення її змісту; 2) аналіз інформації мовою оригіналу і синтез рідною мовою; 3) відтворення змісту рідною мовою (Рибалко, Ткач, 2012).

Під час перекладу треба враховувати свідоме регулювання особистістю власної інтелектуальної поведінки, котра визначається як довільний когнітивний контроль. Як характер, так і успішність неправдивих комунікативних актів залежить від ступеню розвитку низки інтелектуальних властивостей мовця, що лежить в основі довільного когнітивного контролю, зокрема таких: 1) здатність до планування передбачає визначення цілей, способів їх досягнення та планування послідовності власних дій щодо їх здійснення. У дискурсі здатність до планування проявляється у інтенціональних установках. Відсутність належного планування призводить до викриття нещирості мовця; 2) здатність до антиципації включає передбачення наслідків прийнятих рішень, а також вміння про-

гнозувати можливі зміни проблемної ситуації. Ця здатність передбачає ментальне конструювання мовцем ймовірного наступного комунікативного внеску співбесідника; 3) здатність до оцінки базується на суб'єктивному визначенні якості та успішності як окремих власних дій, так і діяльності мовця загалом. Можливість здійснення такої оцінки вимагає від мовця зайняти позицію споглядача, який може порівняно об'єктивно оцінити релевантність певних комунікативних ходів щодо різних параметрів комунікативної ситуації: предметної ситуації, соціальних ролей та комунікативних статусів учасників тощо; 4) здатність призупиняти або пригальмувати власну діяльність на будь-якому етапі її виконання включає здатність загальмувати актуальний мотив та побудувати інші (альтернативні) способи сприйняття та інтерпретації ситуації; 5) здатність обирати стратегію та модифікувати її під впливом нових факторів стає визначним фактором як глобального, так і локального комунікативного контролю комунікативної діяльності (Терещенко, 2009: 109).

Основними стилістичними і мовними особливостями наукових і науково-технічних текстів є висока частотність вживання термінів, абстрактно узагальнений характер викладу, логічність, однозначність і стислість у передачі інформації, номінативний характер наукової мови, часте використання пасивних конструкцій. Усно-усний переклад – усний переклад усного тексту. В рамках цього виду перекладу існують два різновиди: а) послідовний переклад і б) синхронний переклад. Письмово-усний переклад – усний переклад письмового тексту, який може здійснюватися одночасно з читанням оригіналу про себе або ж послідовно, після прочитання тексту загалом або по абзацах. Різновид письмово-усного перекладу зазвичай називають перекладом з аркуша, перекладом із підготовкою (з попереднім прочитанням і розумінням тексту оригіналу). Усно-письмовий переклад – письмовий переклад усного тексту. На практиці цей вид перекладу зустрічається досить рідко. Мабуть, єдиним випадком застосування усно-письмового перекладу на практиці є диктант-переклад – один із найбільш поширених видів тренувальних вправ на уроках із вивчення іноземної мови в перекладацьких групах. Іноді виділяють автоматичний (комп'ютерний) переклад як особливий вид перекладу, що став поширеним останнім часом. Однак необхідно пам'ятати, що такий переклад вимагає великого і ретельного коригування, тому самостійним його називати поки рано (Матвеева, 2006). Якість перекладу науково-технічної літератури значною мірою

залежить, по-перше, від особливостей цього виду літератури, по-друге, від рівня мовної та загальної технічної та наукової підготовки особи, яка займається перекладом. Частими є випадки, коли переклад зазнає редагування спеціалістом відповідної області. Відомо, що для перекладача, який має достатню мовну підготовку, але не володіє необхідними знаннями у відповідній галузі науки й техніки, основні труднощі будуть пов'язані з розумінням тих частин тексту, в яких викладено вузькофахові питання, хоча значну складність являє собою іноді й переклад спеціальних термінів. І, навпаки, для перекладача, який має ґрунтовну технічну підготовку, але в недостатньому ступені володіє всіма тонкощами граматики, основні труднощі в розумінні змісту будуть пов'язані, насамперед, з явищами мовного порядку: «зі встановленням змістових зв'язків між окремими словами в реченні, розумінням граматичних конструкцій, вибором адекватного варіанту їх перекладу» та ін. (Кияк, 2006: 105).

Висновки. Таким чином, прагматична установка тексту і прагматична установка автора є тими поняттями, які потребують чіткого виокремлення для визначення механізмів утворення текстового простору. Висока частотність вживання термінів, абстрактно узагальнений характер викладу, логічність, однозначність і стислість у передачі інформації, номінативний характер

наукової мови, часте використання пасивних конструкцій є основними стилістичними і мовними особливостями наукових і науково-технічних текстів. Довільний когнітивний контроль, або свідоме регулювання особистістю власної інтелектуальної поведінки, потребує врахування під час перекладу. У процесі перекладання виникає також необхідність текстової модифікації, яку важко передбачити і яка потребує оказійного здійснення в кожному окремому випадку. Таким чином, переклад наукових текстів має відповідати таким вимогам: еквівалентність, адекватність, інформативність, логічність і чіткість викладу. Щоб переклад наукового тексту був адекватним і еквівалентним, тобто якісним, перекладачеві необхідні загальні та специфічні навички, вміння і такі знання: теоретичні – про фонетичний, лексичний і граматичний склад іноземної мови (лексичні одиниці, граматичні правила, словотвір); практичні – про особливості перекладу науково-технічних текстів (види перекладацьких трансформацій і відповідностей); лінгвістичні практичні знання (способи перекладу: транслітерація, калькування, заміни, перестановки, додавання, опущення, способи описового і антонімічного перекладу); екстралінгвістичні знання (володіння достатньою інформацією для перекладу спеціалізованого тексту), необхідні у процесі перекладання тексту і побудови осмислених і адекватних пропозицій мовою перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бевз Н. В. Переклад як культурний феномен: герменевтико-комунікативний аспект: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.04 / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Х., 2010. 20 с.
2. Боришанская М. М., Курбакова М. А. Об особенностях перевода научного текста. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ob-osobennostyah-perevoda-nauchnogo-teksta>.
3. Гургула О. Б., Мельник В. Д. Тексти науково-технічного стилю у перекладацькому аспекті. Молодий вчений. 2017. № 3 (43). С. 310–314.
4. Калініченко А. І. Науковий текст як об'єкт перекладу. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Випуск 61: збірник наукових праць за науковою ред. В. Д. Сиротюка; Мін-во освіти та науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018.
5. Кияк Т. Р. Теорія і практика перекладу. Вінниця: Нова книга, 2006. 240 с.
6. Матвеева Г. Г. Актуализация прагматического аспекта научного текст. Ростов: Изд-во РУ, 1984. 132 с.
7. Наумова О. В. Технология обучения чтению и переводу научной и технической литературы специалистов неязыковых специальностей. URL: http://www.iling-ran.ru/library/sborniki/for_lang/2013_05/17.pdf.
8. Мальцева К. С. Міжкультурні непорозуміння і проблема міжкультурного перекладу: автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.04 / Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди НАН України. К., 2002. 20 с.
9. Причепя В. Роль фонових знань у процесі сприйняття тексту. Іноземні мови у вищому навчальному закладі: теоретичні засади та прикладні аспекти: Матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної конференції / Гол. ред. Ямчинська Т. І. Вінниця, 2009. С. 209–211.
10. Рибалко І. В., Ткач Л. М. Особливості перекладу наукових текстів: Навч. посібник. Дніпропетровськ: НМетАУ, 2013. 52 с.
11. Терещенко Л. Я. Особливості довільного когнітивного контролю комунікативної діяльності неширокого мовця. Іноземні мови у вищому навчальному закладі: теоретичні засади та прикладні аспекти: Матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної конференції / Гол. ред. Ямчинська Т. І. Вінниця, 2009. 266 с.

REFERENCES

1. Bevz N. V. Pereklad yak kulturnyi fenomen: hermenevtyko-komunikativnyi aspekt: avtoref. dys. ... kand. filos. nauk : 09.00.04 / Khark. nats. ped. un-t im. H. S. Skovorody. Kh., 2010. 20 s.

2. Boryshanskaia M. M., Kurbakova M. A. Ob osobennostiakh perevoda nauchnogo teksta. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ob-osobennostyah-perevoda-nauchnogo-teksta>.

3. Hurhula O. B., Melnyk V. D. Teksty naukovykh tekhnicheskogo stiliu u perekladatskomu aspekti. «Molodyi vchenyi». 2017. # 3 (43), berezen. S. 310–314.

4. Kalinichenko A. I. Naukovyy tekst yak ob'ekt perekladu. Naukovyy chasopys Natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriya 5. Pedahohichni nauky: realiyi ta perspektyvy. Vypusk 61: zbirnyk naukovykh prats' za naukovoyu red. V. D. Syrotyuka; Min-vo osvity ta nauky Ukrainy, Nats. ped.un-t imeni M. P. Drahomanova. Kyiv: Vydavnytstvo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2018.

5. Kyiak T. R. Teoriia i praktyka perekladu. Vinnytsia: Nova knyha, 2006. 240 s.

6. Matveeva H. H. Aktualyzatsiya prahmatycheskogo aspekta nauchnogo teksta. Rostov: Yzd-vo RU, 1984. 132 s.

7. Naumova O. V. Tekhnolohyia obuchenya chtenyiu y perevodu nauchnoi y tekhnicheskoi lyteratury spetsyalystov neiazikovykh spetsyalnostei. URL: http://www.iling-ran.ru/library/sborniki/for_lang/2013_05/17.pdf.

8. Maltseva K. S. Mizhkulturni neporozuminnia i problema mizhkulturnogo perekladu: avtoref. dys... kand. filosof. nauk: 09.00.04 / In-t filos. im. H. S. Skovorody NAN Ukrainy. K., 2002. 20 s.

9. Rybalko I. V., Tkach L. M. Osoblyvosti perekladu naukovykh tekstiv: Navch. posibnyk. Dnipropetrovsk: NMetAU, 2013. 52 s.

10. Prychepa V. Rol fonovykh znan u protsesi spryiniattia tekstu. Inozemni movy u vyschomu navchalnomu zakladi: teoretychni zasady ta prykladni aspekty: Materialy Vseukrainskoi naukovy-teoretychnoi konferentsii / Hol. red. Yamchynska T. I. Vinnytsia, 2009. S. 209–211.

11. Tereschenko L. Ya. Osoblyvosti dovilnogo kohnityvnoho kontroliu komunikatyvnoi diialnosti neschyroho movtsia. Inozemni movy vyschomu navchalnomu zakladi: teoretychni zasady ta prykladni aspekty: Materialy Vseukrainskoi naukovy-teoretychnoi konferentsii / Hol. red. Yamchynska T. I. Vinnytsia, 2009. 266 s.